

STUDIA

Redactie door Valerie VRANCKEN

Registreren, corresponderen en bewaren

*Archiefvorming in stedelijke en familiale context in
de vroegmoderne tijd*

Offprint

VAN GASSEN, Tineke (2026). *Te vindene tghuent dat men gheerne ghevonden hadde*. Inventarisatiepraktijken in laatmiddeleeuws Gent.

In Valerie VRANCKEN (red.), *Registreren, corresponderen en bewaren : Archiefvorming in stedelijke en familiale context in de vroegmoderne tijd* (Studia, 180, pp. 105–122). State Archives of Belgium.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20579261>

Registreren, corresponderen en bewaren

*Archiefvorming in stedelijke en familiale context in
de vroegmoderne tijd*

Acta van de studiedagen gehouden op 15 maart en 3 september 2019 te Leuven

Redactie door
Valerie VRANCKEN

Brussel
2026

ALGEMEEN RIJKSARCHIEF
EN
RIJKSARCHIEF IN DE PROVINCIËN

STUDIA

180

© Rijksarchief in België, 2026
Ruisbroekstraat 2-6, 1000 Brussel (België)
<http://www.arch.be>

De digitale versie van deze publicatie wordt verspreid onder de
Creative Commons-licentie CC BY-NC-ND 4.0.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.20465480>

ISBN 978 94 6391 634 9
D/2026/531/038
Publicatienummer : 6675

Te vindene tghuent dat men gheerne ghevonden hadde

Inventarisatiepraktijken in laatmiddeleeuws Gent

TINEKE VAN GASSEN

Bovenstaande zinsnede uit de oudste inventaris van de Gentse oorkondenschat uit 1432 brengt meteen een belangrijke beweegreden aan het licht die aan het opstellen dit document voorafging. Deze bijdrage focust op de oudste inventarissen die binnen de Gentse laatmiddeleeuwse stadsadministratie tot stand kwamen.¹ Wat onthullen deze schriftstukken over administratieve gebruiken in de vijftiende en zestiende eeuw? Welke documenten werden in een inventaris opgenomen en hoe werden deze beschreven? Welke materiële kenmerken vertoont een dergelijke inventaris? Zijn er aanwijsbare gebeurtenissen die de aanleiding vormden voor deze administratieve praktijk? Hoe evolueerde het genre doorheen de late middeleeuwen in Gent en bestonden er verschillende varianten van dit documenttype? Inventarissen kunnen beschouwd worden als eigentijdse hulpinstrumenten om de raadpleging en bevraging van documenten en administratie te vereenvoudigen. Toch lijkt er meer aan de hand te zijn geweest. In de loop van de middeleeuwen was het Gentse stadsbestuur erg bekommerd om de zorgvuldige bewaring van stedelijke archiefdocumenten. De toegankelijkheid van de archiefbewaarplaatsen werd nauwlettend in het oog gehouden en de ordening van documenten stond hoog op de politieke agenda. Dit gebeurde echter omwille van heel andere motieven dan wat archivariissen vandaag voor ogen hebben.

Middeleeuwse inventarissen werden over uiteenlopende collecties opgesteld, zoals bibliotheken, kerkschatten en boedels. In deze bijdrage beperken we ons tot inventarissen met een strikter diplomatiek karakter die werden opgesteld om een overzicht van documenten te bieden en deze in een bepaalde orde te organiseren.² Het woord *inventaris* in die laatste betekenis verschijnt in de Gentse stadsadministratie pas in de eerste helft van de zestiende eeuw. De term *archieff* duikt in de laatmiddeleeuwse Gentse bronnen niet op. Tijdgenoten percipieerden deze documenten immers niet als archivalia. De bronnen spreken over “*privilegien, monumenten ende gheschriften van der stede*” en heel dikwijls over de *tesor* of *tesorie*, wat zowel verwijst naar de inhoud als naar de bewaarplaats. In laatmiddeleeuws Gent werd een onderscheid gemaakt tussen het zogenaamde schatkamer-archieff en het administratieve archieff.³ Onder dat schatkamer-archieff verstaan we de oorkonden en privileges die aan de stad Gent toegekend waren door vorsten zoals de Franse koning of graaf van Vlaanderen en betrekking hadden op allerlei politieke en economische kwes-

¹ Deze bijdrage is gebaseerd op de bevindingen van mijn doctoraatsonderzoek dat ik in 2017 verdedigde aan de Universiteit Gent. Het proefschrift werd in 2020 uitgegeven als monografie: VAN GASSEN T., *Archiefvorming en -beheer in laatmiddeleeuws Gent: te vindene tghuent dat men gheerne ghevonden hadde* (*Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 37), Gent, 2020.

² RÖDEL D., *Inventar*, in *Lexikon des Mittelalters*, dl. V, Stuttgart, 1977-1999, kol. 474-475 (via *Brepolis Medieval Encyclopaedias Online*); CÁRCEL ORTÍ M. M., *Vocabulaire International de la Diplomatie*, Valencia, 1997, p. 37.

³ Over het klassieke onderscheid tussen *archives* en *records*, zie WALSHAM A., *Introduction. The social history of the archive: Record-keeping in early modern Europe*, in *Past and Present*, supplement 11, 2016, p. 13-14.

ties. Deze collectie vormde het juridische kader waarbinnen de Gentse schepenbanken hun bestuur uitoefenden. Tot het administratieve archief behoorden de vele cumulatief aangevulde, geregistreerde en bewaarde bescheiden waaronder stadsrekeningen, schepenregisters, registers van politieke besluitvorming, archivalia over rechtspraak enz. Hoewel deze twee circuits van documenten grotendeels gescheiden van elkaar functioneerden en bewaard werden (het belfort versus de schepenhuisen), zijn er enkele opmerkelijke parallellen tussen beide inzake archivering en inventarisering vast te stellen.

In tegenstelling tot het archief- en documentbeheer van vorstelijke of religieuze instellingen, kon dit thema voor laatmiddeleeuwse steden nog op relatief weinig aandacht rekenen. Oorkonden, cartularia, schepenregisters en stadsrekeningen werden reeds intensief bestudeerd voor de politieke, sociaal-economische en culturele informatie over het laatmiddeleeuwse stadsleven die deze bevatten, maar eigentijdse inventarissen over deze documenten bleven onderbelicht. Dat was voor de inventarissen opgesteld door de Gentse stadsadministratie niet anders, met uitzondering van de scriptie van Willy Van de Vijver waarin reeds een heldere aanzet gedaan werd om deze te bestuderen.⁴ Binnen de historiografie is sinds de jaren 1990 sprake van een zogenaamde *Archival Turn* waarbij archieven niet langer als neutrale opslagplaatsen van informatie gezien worden, maar als reflecties van machtssystemen waarbij machthebbers bepaalde interpretaties van het verleden willen bewaren naar de toekomst toe.⁵ Dat documenten in hun toenmalige ontstaanscontexten moeten worden bestudeerd is geen nieuw inzicht voor historici, maar het archief als zelfstandig studieobject heeft de laatste jaren duidelijk aan populariteit gewonnen in de academische geschiedschrijving. Onderzoekers dienen zich terdege bewust te zijn dat de collectie overgeleverde middeleeuwse documenten het resultaat is van verschillende fases van selecties door de eeuwen heen waarbij iedere generatie machthebbers en documentbeheerders er eigen principes en prioriteiten op nahield. Het bestuderen van inventarissen levert bijgevolg inzichten op over de werking van de administratie, de politieke cultuur en de omgang met schriftelijke bewijsstukken doorheen verschillende periodes.

In deze bijdrage worden de vijftiende- en zestiende-eeuwse inventarissen die binnen de Gentse stadsadministratie tot stand kwamen onderzocht. We maken een onderscheid tussen inventarissen met betrekking tot de charters en privileges van de stad enerzijds en de administratieve bescheiden anderzijds. Als eerste wordt de oudste inventaris van de Gentse stedelijke oorkondenschat uit 1432, evenals de aanvullingen daarop, geanalyseerd. Ook enkele andere inventarissen van oorkonden en de impact van de Karolijnse Concessie op deze inventarissen komt aan bod. Vervolgens worden inventarissen van stadsrekeningen en schepenregisters belicht en gaan we na in welke mate deze gelijkenissen en verschillen vertonen met de eerder genoemde types. Per inventaris schetsen we de ontstaanscontext, ontrafelen we de specifieke ordeningsmechanismen en onderzoeken we de functionaliteit. De inventarissen worden daarbij bestudeerd als sporen van archiefbewustzijn, met name

⁴ VAN DE VIJVER W., *De structuur en oude orde van de archieven van de Gentse schepenen van de Keure en van Gedeele tijdens het Ancien Régime*, onuitgegeven licentiaatsverhandeling Archivistiek en Hedendaags Documentbeheer Vrije Universiteit Brussel, Brussel, 1993.

⁵ Zie onder meer in volgende publicaties: KETELAAR E., *Records out and archives in: early modern cities as creators of records and as communities of archives*, in *Archival Science*, 2010, 10, p. 201-210; HEAD R.C., *Configuring European archives. Spaces, materials and practices in the differentiation of repositories: from the late middle ages to 1700*, in *European History Quarterly*, themanummer: *The archival turn in early modern European history*, 2016, 46, p. 498-518; CORENS L., PETERS K. en WALSHAM A. (ed.), *Archives & information in the early modern world (Proceedings of the British Academy, 212)*, Oxford, 2018.

als verklikkers voor de werking van de stadsadministratie. Tevens onthullen deze documenten hoe tijdgenoten de interne logica en samenhang van documenten percipieerden.

Inventarisatie van de oorkondenschat

Voor de stad Gent heeft de oudste gekende inventaris betrekking op de oorkondenschat. In het jaar 1432 besloot het stadsbestuur een inventaris op te stellen van de privileges die zich in de tresorie in het belfort bevonden. In de inleiding van dat document wordt omstandig uitgelegd waarom dit nodig was; het was blijkbaar een allegaartje in de archiefkisten waarin het moeilijk was om documenten terug te vinden.⁶ De magistraat stelde bij inspectie van de tresorie vast dat *“de privileges en munimenten niet gheleghen hadden bij zo goede ordonnancien dat men ghereedelic hadde gheweten te vindene tguent dat men gheerne ghevonden hadde”*. Het terugvinden van privileges en vrijheden van de stad in de tresorie kostte grote moeite. In opvallend expliciete termen werd omschreven dat in het *secreet* grote wanorde heerste, waardoor het opsporen van documenten een heuse beproeving was. Het stadsbestuur uitte de wens dat dit in de toekomst vlotter zou verlopen. Daarom werden alle stukken gevisiteerd door een speciaal daartoe aangestelde commissie. Deze werd samengesteld met afgevaardigden van de zogenaamde Drie Leden, een systeem dat de politieke verhoudingen binnen het Gentse stadsbestuur reguleerde tussen de poorterij (of patriciërselite), de weverij en de kleine neringen.⁷ De commissie werd bijgestaan door klerken van de stadsadministratie om de privileges te inspecteren, ordenen en beschrijven. De documenten werden gerangschikt in verschillende thematische laden die gemerkt werden met de letters van het alfabet. Deze werden hiërarchisch geordend waarbij in lade A de belangrijkste politieke charters ondergebracht werden die voorschreven hoe het politieke leven in Gent georganiseerd moest worden. De lade bevatte onder andere veel door Franse koningen uitgevaardigde oorkonden. Lade B omvatte vervolgens vele oorkonden van de Engelse koning met betrekking tot handel en veilige doortocht voor Vlaamse handelaars; lade C was volledig gewijd aan de Lieve, het kanaal dat in 1251 gegraven werd als verbinding tussen Gent en de Zwinmonding, een zeer belangrijk economisch aspect voor Gent; enz. Van ieder document vermeldde de klerken telkens de naam en functie van de oorkonder, de datum van uitvaardiging, een summere inhoudsbeschrijving en een toelichting over het zegel. Op die manier werden in 1432 206 oorkonden beschreven in 16 laden.⁸ Opmerkelijk is ook dat het woord *inventaris* niet gebruikt wordt in dit document; in de inleiding wordt het aangehaald als een *register*, opgesteld *“bij voormen van memorien”*.

Er zijn verschillende aanwijzingen dat de archivalische waarde van deze inventaris ondergeschikt was aan zijn politieke en symbolische belang. Als eerste lijkt zijn praktische bruikbaarheid beperkt. De inhoud per lade was nog steeds redelijk heterogeen en er was geen sprake van een doorgedreven orde- of nummeringsstelsel dat correspondeerde met dorsale aantekeningen op de originele oorkonden. Ook de inhoudelijke selectie was sterk politiek gekleurd: de inventaris bevatte immers voornamelijk oorkonden die de stedelijke autonomie bevestigden. Daarnaast werden heel wat documenten bewust niet in de inventa-

⁶ Over de ontstaanscontext, thematische indeling en gebruiksgeschiedenis van de oudste Gentse inventaris van de oorkondenschat, zie VAN GASSEN, *Archiefvorming en -beheer in laatmiddeleeuws Gent*, p. 69-116.

⁷ Zie hierover: BOONE M., *Gent en de Bourgondische hertogen, ca. 1384-ca. 1453. Een sociaal-politieke studie van een staatsvormingsproces (Verhandelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België, Klasse der Letteren, 133)*, Brussel, 1990.

⁸ Voor een gedetailleerde analyse van de inhoud van de inventaris van 1432: VAN GASSEN, *Archiefvorming en -beheer in laatmiddeleeuws Gent*, p. 75-83.

ris vermeld omdat ze van ‘weinig of geen waarde’ zouden zijn.⁹ De inventaris lijkt zo vooral een overzicht te zijn van wat op dat ogenblik politiek belangrijk en nuttig werd geacht, eerder dan een exhaustieve beschrijving van de inhoud van de archiefkoffers. Bovendien werden de originele oorkonden zelden geraadpleegd omdat in de administratie heel wat kopieën voorhanden waren. Voor het dagelijkse beleid had het stadsbestuur voldoende afschriften in diverse cartularia en registers die veelal via inhoudstafels snel doorzoekbaar waren.

Het is echter vooral de ontstaanscontext van deze inventaris die erop wijst dat dit document primair een politiek doel diende. In het jaar 1432 zorgden op til staande monetaire hervormingen van hertog Filips de Goede in combinatie met ongenoegen over het financiële beleid van het stadsbestuur voor agitatie onder de bevolking. Er gingen geruchten rond in de stad over corruptie en er circuleerden opruiende pamfletten.¹⁰ Vermoedelijk wenste het stadsbestuur deze groeiende ontevredenheid te doen luwen door met deze inventaris aan te tonen dat het weldegelijk de stedelijke belangen behartigde, goed zorg droeg voor de tresorie en dus politieke controle en transparantie bewerkstelligde. De bruikbaarheid van deze inventaris als zoekinstrument in het *secret* was ondergeschikt aan het ritueel van het politieke bezoek in de tresorie. De realisatie van de inventaris nam echter niet alle ongenoegen in de stad weg. Kort nadien werden immers twee voormalige schepenen behorend tot de ambachtselite doodgeslagen door opstandelingen en enkele maanden later werd een stedelijke ordonnantie uitgevaardigd om inheligheid en corruptie door stedelijke functionarissen in te perken.¹¹

De bijzondere overleveringsgeschiedenis van de inventaris van 1432 verdient ook enige aandacht. Het document werd oorspronkelijk in tweevoud vervaardigd, met een exemplaar bestemd voor bewaring in het belfort bij de archiefkoffers en een ander exemplaar voor de administratie in het schepenhuis. Geen van beide bleef echter bewaard. De inventaris is wel gekend via elf afschriften waarvan het grootste aantal dateert uit de vijftiende en zestiende eeuw, maar er bleven ook twee zeventiende- en een negentiende-eeuws afschrift overgeleverd.¹² De verschillen in materiële uitvoering tussen sommige afschriften zijn erg groot. De oudste afschriften zijn prachtig uitgevoerd en bevinden zich in rijkelijk verluchte handschriften. De zestiende-eeuwse papieren kopieën vertonen een sterker administratief karakter. Onderstaande afbeeldingen illustreren het verschil tussen bijvoorbeeld het *Witteboek* en het *Oud Wettenboek*.¹³ Het eerste is gedecoreerd met een initiaal in rode en

⁹ Bijvoorbeeld: “Item in de lade gheeteekent metten naervolghende lettere te wetene metter H, I, K, O, P ende metter Q zijn gheleyt vele diversch ghescryften te wetene, oude mandementen, sauvegaerden, quitancien ende andre diversche munimenten in parkemyne ende papiere van sobre ofte gheender weerdden naer dat de voorseide ghedeputeerde hebben gecommen beseffen bij den overziene van ende visiteerne van dien.” (zie voetnoot 12 voor bronvermelding)

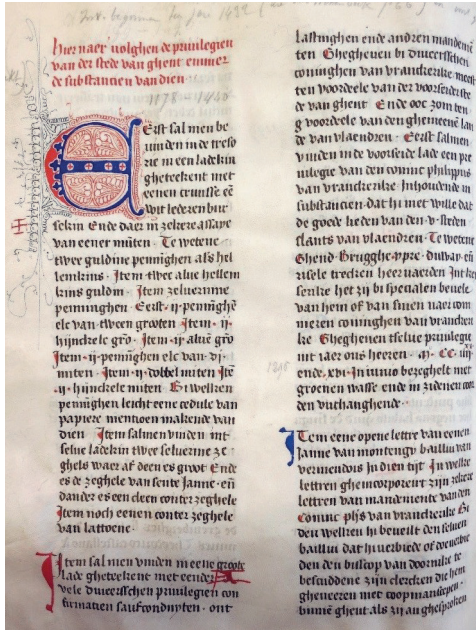
¹⁰ BOONE M., *Gent en de Bourgondische staat in de vijftiende eeuw*, in PRAET D. en MARTENS M. (ed.), *Het Lam Gods. Van Eyck: kunst, geschiedenis, wetenschap en religie*, Veurne, 2019, p. 16-35.

¹¹ BOONE M., *Gent en de Bourgondische hertogen*, p. 216-219.

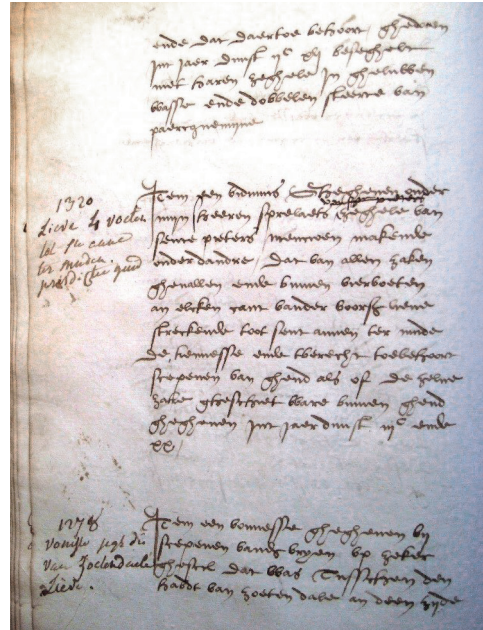
¹² *Boek der privilegien van Gent*, Österreichische Nationalbibliothek (Wenen), ms. 2583, fol. 73r-105r; *Witteboek*, Stadsarchief Gent (hierna SAG), reeks 93bis, nr. 1, fol. 52v-75r; *Cartularium Van Hulthem*, Koninklijke Bibliotheek van België (hierna KBR), Hs. 16.700-16.761, fol. 124r-150v; *Cartulaire de Gand*, Archives Départementales du Nord (Rijsel), B1572, fol. 38r-47v; *Oud Wettenboek*, SAG, reeks 93bis, nr. 2, fol. 66r-125v; rechtstreeks afschrift zonder titel, SAG, reeks 94, nr. 917; *Cartularium Penneman*, SAG, reeks 93bis, nr. 4, fol. 1r-44r; ms. zonder titel, Bibliothèque Nationale de France, ms. Fr., nr. 9014, fol. 74r-123r; Universiteitsbibliotheek Gent, Hs. 2543, p. 175-225; *Chronique de Flandre*, KBR, Hs. 16.791-16.800, fol. 157v-181v; Rijksarchief Gent, Fonds Gent, nr. 344, fol. 74r-118v. Analyse van de inhoudelijke en vormelijke verschillen tussen deze afschriften, zie VAN GASSEN, *Archiefvorming en -beheer in laatmiddeleeuws Gent*, p. 88-96.

¹³ SAG, reeks 93, nr. 1, *Witteboek*, fol. 52v en SAG, reeks 93, nr. 2, *Oud Wettenboek*, fol. 82v.

blauwe inkt, geschreven in een netjes geposeerd boekhandschrift en werd in private handen bewaard. Het bezit van een handschrift met een kopie van de inhoud van de oorkondenschat was een prestigieuze aangelegenheid.¹⁴ De vooraanstaande milieus waarbinnen afschriften circuleerden, onthullen ook iets over de oorspronkelijke waarde en gebruikscontexten van de inventaris. Dit contrasteert met een afschrift in een administratief register, waarin aantekeningen in de marge en onderlijnde passages op te merken zijn. Het lijkt met minder nauwkeurigheid te zijn gekopieerd want meerdere correcties werden aangeduid.

Vijftiende-eeuws afschrift van de inventaris uit 1432 in het *Witteboek* (Archief Gent, *Oud Archief*, reeks 93bis : kleine cartularia, nr. 1)

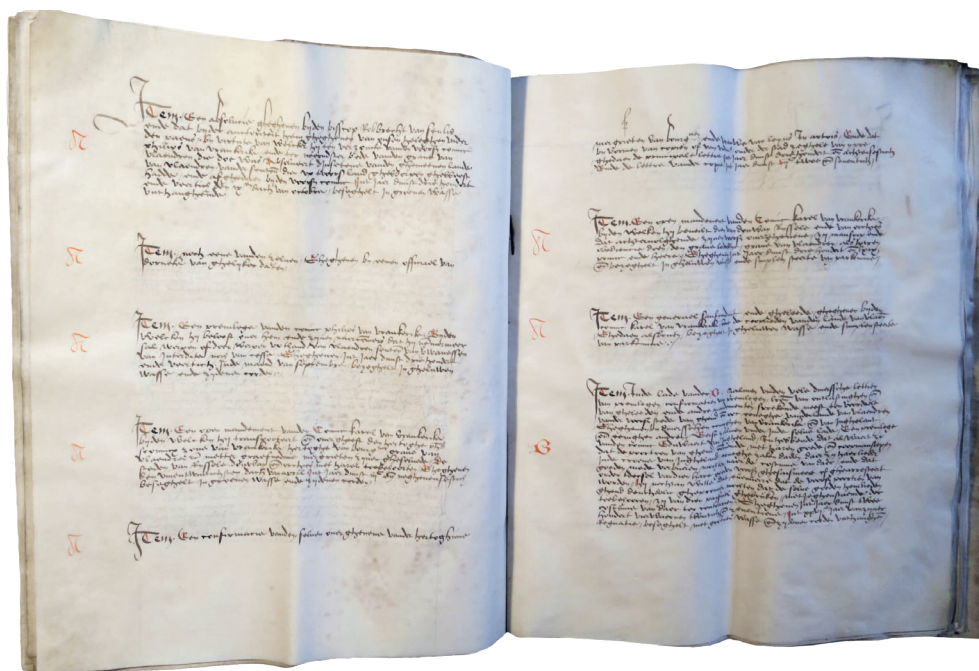
Zestiende-eeuwse afschrift van de inventaris uit 1432 in het *Oud Wettenboek* (Archief Gent, *Oud Archief*, reeks 93bis : kleine cartularia, nr. 2)

Hoewel er weinig aanwijzingen zijn om te veronderstellen dat de inventaris intensief gebruikt werd om documenten op te zoeken, werd deze in de loop van de vijftiende en zestiende eeuw wel aangevuld en gekopieerd door de stadsadministratie. De eerste uitbreiding is vermoedelijk kort na 1440 te situeren en bestond uit een beschrijving van de lade X. Tussen het laatste kwart van de vijftiende en het eerste kwart van de zestiende eeuw werden de laden Y en Z toegevoegd met contemporaine oorkonden uit die periode. Het stadsbestuur liet in 1525 een officiële kopie opstellen nadat het vaststelde dat het originele exemplaar ‘in de tresorie lag te vergaan’, aldus de inleiding van die nieuwe inventaris.¹⁵ In 1532 werd een uitbreiding van dertien stukken in lade Y genoteerd. Vier jaar later werd dit afschrift

¹⁴ Cartularia in privaat bezit waren niet ongewoon in laatmiddeleeuws Gent : VAN GASSEN, *Archiefvorming en -beheer in laatmiddeleeuws Gent*, p. 157-168.

¹⁵ “Omme dies wille dat den inventaris van den privilegien ende andere betooghen deser stede ende den lande van Vlaendren angaende liggende int secreet int beelfroyt zeere begonst was te vortene ende te nienten te gane, so was dese copie uutten selven inventarisse gheextrayert van woorde te woorde in de maendt van julio XVC viventwintich int scependom mer Jans van Zaemslacht ruddre, dher Gillis Damins ende hueren ghezellen.” Deze inleiding uit 1525 werd in de kopie van 1532 overgenomen : SAG, reeks 94, nr. 917.

gecollationeerd, maar werden er geen nieuwe documenten in opgenomen. In totaal stonden in de inventaris van 1536 261 documenten opgelijst, die in twintig laden bewaard werden. Het overgeleverde exemplaar uit 1532 is een verzorgd perkamenten katern en geeft aldus een indicatie van de materiële verschijningsvorm van een middeleeuwse inventaris. Opmerkelijk aan deze toevoegingen en uitbreidingen is dat zij telkens tot stand kwamen net voor het aflopen van een schepenjaar; de jaarlijkse wetsvernieuwing vond plaats op 15 augustus. Is hierin een patroon te herkennen van een aftredend bestuurscollege dat zijn zorg voor de stadsrechten wil benadrukken alvorens af te treden? Of zijn dit eerder indicaties van een jaarlijks wederkerend ritueel waarbij het uittredend schepencollege een bezoek bracht aan het *secret* alvorens de fakkel door te geven, hetgeen weliswaar niet jaarlijks resulteerde in een nieuwe schriftelijke neerslag?

Directe kopie uit 1532 van de inventaris van 1432 (Archief Gent, *Oud Archief*, reeks 94 : stadscharters, nr. 917).

De inventaris van 1432, inclusief aanvullingen, was echter niet de enige inventaris die met een specifiek politiek doel tot stand kwam. Twee beknoptere inventarissen uit maart 1540 getuigen eveneens van politieke beweegredenen voor hun realisatie. In volle opstand tegen keizer Karel werd toen een Gentse delegatie bij de keizer ontboden.¹⁶ In de

¹⁶ De literatuur over de Gentse Opstand tegen keizer Karel is zeer uitgebreid, maar deze publicaties zijn zeker vermeldenswaardig omdat ze bijzondere aandacht besteden aan de rol van archiefdocumenten in de gebeurtenissen van 1540: DECAVELE J. (ed.), *Keizer tussen stropdragers. Karel V (1500-1558)*, Leuven, 1999; BOONE M., 'Le dict mal s'est espandu comme peste fatale'. Karel V en Gent, stedelijke identiteit en staatsgeweld, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 2000, LIV, p. 31-63; ARNADE P., *The emperor and the city: the cultural politics of the Joyous Entry in early sixteenth century Ghent*, in *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 2000, LIV, p. 65-92; ARNADE P., *Privileges and the political imagination in the Ghent Revolt of 1539*, in BOONE M. en DEMOOR M. (ed.), *Charles V in context: the making of a European identity*, Brussel, 2003, p. 103-125.

marge van deze ontmoeting werden twee inventarissen opgesteld die als juridisch instrument dienden tijdens de onderhandelingen.¹⁷ De Gentse delegatie had een lijst gemaakt van privileges die volgens hen hun standpunt legitimeerden en aldus bevestigden dat de stad het recht had de gevraagde bijdrage in de vorstelijke bedde te weigeren. Opnieuw zijn deze inventarissen geen exhaustief overzicht van wat zich in de privilegekoffers bevond, maar was het een gelegenheidsoverzicht waarin de politieke context vorm gaf aan de selectie.

De Gentse Opstand tegen keizer Karel werd in 1540 besloten met de uitvaardiging van de Karolijnse Concessie, die een diepgaande impact had op politiek, militair en economisch vlak. Zoals bekend werden de archieven van het stadsbestuur en de ambachtsgilden geconfisqueerd. Keizer Karel sloeg alle documenten aan die zich in het belfort en de schepenhuisen bevonden en liet deze overbrengen naar de Rekenkamer van Rijsel. Op die manier ondermijnde hij de machtsaanspraken van de stedelijke politieke elite. De sleutels van het *secret* moesten ingeleverd worden en voortaan zou de hoogbaljuw als vorstelijke vertegenwoordiger een van de drie sleutelbewaarders zijn. De voorheen gangbare verdeling van de sleutels onder de Drie Leden van het stadsbestuur kwam zo ten einde, een weerspiegeling van de politieke machtsverschuiving in de stad.

Het jaar 1540 wordt dan ook beschouwd als het einde van het Gentse stadsarchief in zijn middeleeuwse gedaante, maar toch waren er na 1540 nog verschillende sporen van continuïteit. Om een volledige economische neergang van de stad te vermijden, gaf keizer Karel al kort nadien heel wat documenten terug. De bijhorende keizerlijke inventaris, opgesteld in het Frans en daterend van 11 mei 1540, is erg interessant omdat de keizer op het eerste gezicht de structuur van het oude ordeningssysteem intact liet.¹⁸ In de papieren inventaris die gecollationeerd werd door audiciër en secretaris van de Geheime Raad Pieter Verreycken staan 78 oorkonden genoteerd. De documenten werden in thematisch georganiseerde *layettes* teruggebracht; het betrof hier echter voornamelijk akten van praktische en economische aard, en niet zozeer de grote politieke en symbolisch gevoelig beschouwde documenten. De teruggekeerde documenten werden onmiddellijk veilig opgeborgen in het belfort en in de schepenhuisen. Ondanks de veranderende politieke situatie en machtsverhoudingen in de stad, werd er dus aangeknoopt bij de oude traditie van documentbeheer. Van deze teruggekeerde documenten werden ook nieuwe cartularia vervaardigd waarin zowel de keizerlijke inventaris als de originele oorkonden gekopieerd werden.¹⁹

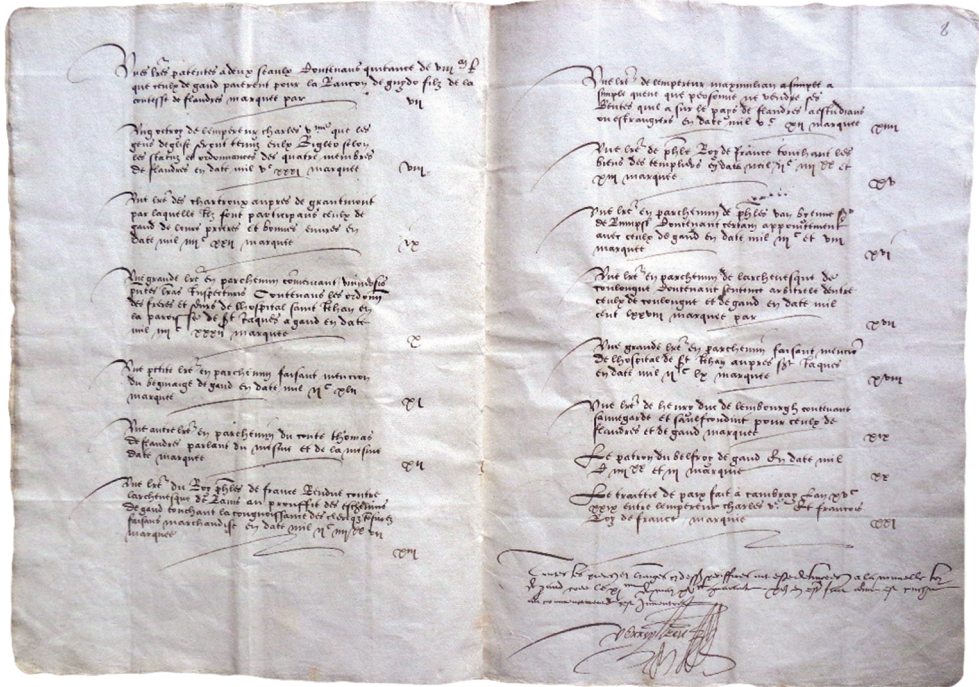
Enkele jaren later, in 1544, liet keizer Karel nog een reeks door hemzelf uitgevaardigde oorkonden naar Gent overbrengen; ze werden ondergebracht in lade A. Qua symboliek kon dat tellen: waar deze lade voorheen de privileges bevatte die ten grondslag lagen aan de 'oude' politieke orde, huisvestte ze van dan af aan oorkonden die vorm gaven aan de

¹⁷ "Inventaire des lettres et munimens pour les eschevins des deux bancqs et deux doyens de la ville de Gand, tant pour eux que pour leurs bourgeois et bourgoises, ensemble les inhabitants de la chastelnye et quartier de Gand, contre le procureur général de l'Empereur, nostre sire." Dit document bleef in tweevoud bewaard (SAG, reeks 94, nr. 948) en werd eveneens afgeschreven in SAG, reeks 93, nr. 6, fol. 32r-34v, editie in GACHARD L.P., *Relation des troubles de Gand sous Charles-Quint, par un anonyme; suivie de trois cent trente documents inédits sur cet événement*, Brussel, 1846, *Appendice*, p. 352-357 (n°CXCIV).

¹⁸ SAG, reeks 94, nr. 967. Van deze inventaris bleven diverse afschriften bewaard: SAG, reeks 93, nr. 6, fol. 36r-39v; reeks 93, nr. 25, fol. 1r-9v; reeks 94, nr. 968; RAG, Fonds Gent, 372, fol. 38r-45r; ARA, *Archief van de Rekenkamers*, nr. 123, fol. 114r-119v. Een meer uitgebreide bespreking van de inventarissen die in de nasleep van 1540 tot stand kwamen, zie VAN GASSEN, *Archiefvorming en -beheer in laatmiddeleeuws Gent*, p. 289-296.

¹⁹ *Den Rooden bouck met de riemen en het Eersten witten boek*: SAG, reeks 93, respectievelijk nr. 6 en 25.

nieuwe politieke machtsverhoudingen. Oude oorkonden van de Vlaamse graven en Franse koningen hadden plaats moeten ruimen voor de zogenaamde Karolijnse Concessie en de Sententie met specifieke bepalingen die komaf maakten met het regime van de Drie Leden. Het was naar aanleiding van deze documentoverdracht dat het stadsbestuur opdracht gaf tot de opstelling van een nieuwe inventaris. In deze *Inventaris stukx IJzeren Koffer* werd de keizerlijke inventaris van 11 mei 1540 integraal gekopieerd, met toevoeging van een inleiding en beschrijving van de nieuwe oorkonden in lade A door de Gentse stadsadministratie.²⁰

Inventaris van teruggegeven oorkonden door keizer Karel aan Gent op 11 mei 1540 (Archief Gent, *Oud Archief*, reeks 94: stadscharters, nr. 967).

Tussen 1544 en 1577 is er weinig te vernemen over het wedervaren van de Gentse oorkondenschat, maar ten tijde van de Calvinistische republiek in 1577-78 slaagde Gent er via onderhandelingen in om delen van de oorkondenschat uit de Rekenkamer van Rijsel te laten terugkeren.²¹ Meer dan dertig jaar later was de herinnering aan deze privileges – ondanks hun fysieke verwijdering uit de stad – blijkbaar nog actueel of achtten de politieke leiders van dat ogenblik het opportuun om deze oude oorkonden van onder het stof te halen. Bij de teruggekeerde akten werd een Franstalige inventaris geleverd die door de Rekenkamer in Rijsel was opgesteld en een heel andere indeling van de Gentse oorkon-

²⁰ Het perkamenten origineel van 6 april 1544 bleef bewaard: SAG, reeks 94, nr. 1011, evenals een contemporain afschrift: SAG, reeks 97, nr. 1. Er bestaat ook een afschrift uit 1732: SAG, reeks 97, nr. 1bis.

²¹ Zie over deze episode onder meer DECAVELE J. (ed.), *Het eind van een rebelse droom. Opstellen over het Calvinistisch bewind te Gent (1577-1584) en de terugkeer van de stad onder de gehoorzaamheid van de koning van Spanje (17 september 1584)*, Gent, 1984.

den toont.²² In de inventaris werd de vroegere thematische ordening namelijk radicaal verlaten en werd een chronologische reorganisatie van de middeleeuwse oorkondenschat doorgevoerd. Opmerkelijk is ook dat er 602 documenten in worden opgelijst, wat in scherp contrast staat met de beperkte selectie die terug te vinden was in de stedelijke inventarissen van 1432 en 1532. Die beschreven immers slechts 260 oorkonden, waaruit opnieuw het selectieve karakter van de stedelijke inventarissen blijkt. Bovendien hanteerde de Rekenkamer een heel andere inventarisatielogica met betrekking tot de Gentse documenten dan de stadsadministratie zelf; dit is vermoedelijk te verklaren door een combinatie van nieuwe administratieve gebruiken, geringere vertrouwdheid met de inhoud van de collectie en uiteraard ook door het verschillende standpunt ten opzichte van de documenten.

De post-middeleeuwse geschiedenis is belangrijk om de omzwervingen van de Gentse oorkondenverzameling te verklaren en de verstoring van oorspronkelijke aggregaten in kaart te brengen. Aan de hand van inventarissen uit de zestiende, zeventiende en achttiende eeuw is het mogelijk om het parcours dat de documenten aflegden, hun gedeeltelijke terugkeer en gehanteerde ordeningsprincipes doorheen de tijd te reconstrueren. Ook negentiende-eeuwse archiefruilen en de herordeningen door professionele archivariissen bepaalden in sterke mate het uitzicht en de samenstelling van de verzameling vandaag.²³

Inventarisatie van administratieve bescheiden

Binnen de diverse en omvangrijke administratieve archieven die uit laatmiddeleeuws Gent overgeleverd werden, trekken enkele monumentale reeksen bijzondere aandacht, met name de schepenregisters en de stadsrekeningen. Deze zijn qua aard en functie heel verschillend van de oorkondencollectie. De bewaring van administratief archief was niet onderworpen aan strenge veiligheidsmaatregelen zoals de oorkonden in het belfort, maar was evengoed gericht op duurzaamheid, veiligheid en een beperkte toegang voor een selecte kring van politieke en administratieve ingewijden. De oudste sporen van stedelijke administratieve registers in Gent gaan terug tot de eerste helft van de veertiende eeuw. Vele historici zagen het ontstaan van een stedelijk registerwezen als een 'ontwikkelingsfase' in archiefbeheer.²⁴ Van een lineair proces van voortschrijdende bureaucratisering is echter geen sprake want documentproductie en administratieve innovaties waren vaak sterk contextgebonden en politiek bepaald. In de loop van de middeleeuwen breidden vele basisregisters uit en ontstonden meer gespecialiseerde handboeken, deelrekeningen, registers met processtukken enz. Deze bifurcatieprocessen in vele middeleeuwse administraties zijn een uiting van zogenaamde *pragmatische verschriftelijkingsprocessen* waarbij allerlei nieuwe types docu-

²² De originele inventaris vervaardigd op perkament door de Rekenkamer van Rijsel is vermoedelijk verloren gegaan, maar een contemporaine Gentse kopie is terug te vinden als SAG, reeks 97, nr. 2: "Ce present inventaire a esté fait et dressé par interval de temps, en la chambre des Comptes du Roy nostre sire à Lille a l'ordonnance des messieurs les President d'icelle, en mois de janvier et febvrier 1578 et plus bas, escript, et soubsigné D. Morienne." Van deze inventaris bestaan verschillende afschriften.

²³ VAN HAVERE T., *De droom van een archivaris. De uitbouw van het Gentse stadsarchief en zijn collectie (1800-1930) (Verhandelingen van de Maatschappij voor Geschied- en Oudheidkunde te Gent, 35)*, Gent, 2015.

²⁴ PITZ E., *Schrift- und Aktenwesen der städtischen Verwaltung im Spätmittelalter. Köln - Nürnberg - Lübeck, Beitrag zur vergleichenden Städteforschung und zur spätmittelalterlichen Aktenkunde*, Keulen, 1959, p. 468; PETTER A., *Schriftorganisation, Kulturtransfer und Überformung - drei Gesichtspunkte zur Entstehung, Funktion und Struktur städtischer Amtsbuchüberlieferung aus dem Mittelalter*, in SAR-NOWSKY J. (ed.), *Verwaltung und Schriftlichkeit in den Hansestädten (Hansische Studien, XVI)*, Trier, 2006, p. 17-63.

menten tot stand kwamen die beantwoordden aan steeds complexere beheersbehoeften.²⁵ Het opduiken van inventarissen van deze schepenregisters en stadsrekeningen is een goede indicator van de toenmalige administratieve geletterdheid en het belang dat gehecht werd aan de bewaring van dagelijkse registratiepraktijken.

Sinds 1301 bestond het Gentse stadsbestuur uit twee schepenbanken van elk dertien schepenen die werden aangesteld door de graaf van Vlaanderen. De schepenbank van de Keure had erg ruime bevoegdheden, zowel in hoge als lage rechtspraak en zowel voor criminele als burgerlijke rechtszaken.²⁶ De schepenen van Gedele werden ook wel de *paisierders* genoemd en fungeerden als een soort vredegerecht. Daarnaast traden zij ook op als oppervoogd voor minderjarige wezen. Omwille van de talrijke registraties van boedelbeschrijvingen in de jaarregisters van Gedele werden ze dikwijls ook als registers van Staten van Goed omschreven.²⁷ De jaarregisters van de schepenbank van de Keure bevatten hoofdzakelijk akten van vrijwillige rechtspraak; gewone stedelingen lieten privaatrechtelijke oorkonden met betrekking tot koop en verkoop van onroerende goederen, testamenten en schenkingen valideren voor de Gentse schepenen. Daarnaast bevatten de jaarregisters nog vele andere zaken van uiteenlopende aard zoals voorgeboden, interne administratieve aantekeningen, lijsten van stedelijke ontvangers enz.²⁸ Deze registers waarin de transacties en overeenkomsten van stedelingen werden opgetekend, bevatten tal van historische precedentes over het optreden van de schepenen in gelijkaardige casussen in het verleden en zijn als dusdanig een dynamisch en levend administratief geheugen van de stad. De oudste overgeleverde exemplaren van inventarissen over deze schepenregisters dateren uit de zestiende eeuw.

De vroegste inventaris die is overgeleverd van de Gentse schepenregisters betreft de bank van Gedele en dateert uit 1529. Het is meteen ook de eerste maal dat de term *inventaris* gebruikt wordt voor een dergelijk type document in de Gentse stadsadministratie.²⁹ Het lijkt erop dat er zoveel registers voorhanden waren op de stedelijke secretarie dat een ophijsting ervan als een praktische noodzaak werd ervaren. De inventaris is per decennium georganiseerd en begint in 1350. Per schepenjaar wordt de naam van de voorschepenen vermeld. Dit document werd tussen 1529 en 1550 aangevuld door verschillende handen, inclusief handtekeningen en werd opgesteld door de griffier, de vijfde secretaris van de bank van Gedele. In deze schriftelijke neerslag verklaarde de aantredende griffier dat hij van zijn voorganger alle schepenregisters ontvangen had. De inventaris functioneert hierbij niet als een zoekinstrument, maar – getuige de handtekeningen per jaar – als de

²⁵ Het concept 'pragmatische Schriftlichkeit' vond ingang in de jaren 1990 vanuit de Duitstalige onderzoeksweld. KELLER H., GRUBMÜLLER K. en STAUBACH N. (ed.), *Pragmatische Schriftlichkeit im Mittelalter. Erscheinungsformen und Entwicklungsstufen*, München, 1992.

²⁶ DECAVELE J., *Bestuursinstellingen van de stad Gent (eind 11de eeuw-1795)*, in PREVENIER W. en AUGUSTYN B. (ed.), *De gewestelijke en lokale overheidsinstellingen in Vlaanderen tot 1795 (Miscellanea archivistica, Studia 72)*, Brussel, 1997, p. 277-320.

²⁷ SAG, reeks 330, het oudst overgeleverde exemplaar dateert uit 1349.

²⁸ SAG, reeks 301, het oudst overgeleverde exemplaar dateert uit 1339. Zie ook: DAMBRUYNE J., 'De 17de-eeuwse schepenregisters en de rente- en immobiliëntransacties te Gent: enkele beschouwingen', *Handelingen van de Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent*, 1998, XLII, p. 156-157.

²⁹ SAG, reeks 97, nr. 44: "Inventaris van alle den registres bevonden ende rustende int scepenhuus van ghedeele van Ghendt ghemaect present dher Loys de Wale gheseit Acxspoele, dher Ghijsbrechte van Eede, Denys Vlaminc ende hueren ghezellen. Desen zeventhiensten in junio vijfhienhondert neghen ende twintich. Beghinnende van den jaeren derthienhondert vijftich tot den jaere derhienhondert twestich."

neerslag van een soort overdrachtsritueel waarbij de nieuwe griffier bevestigde de nodige documenten gekregen te hebben.³⁰ De intentie waarmee deze inventaris in 1529 aangelegd werd, verschilt behoorlijk van de achterliggende motivatie in 1432 (praktisch versus politiek) hetgeen zich in dit concrete voorbeeld ook uitte in de structuur en ordeningswijze (chronologisch versus thematisch). Deze schepenregisters werden niet geconfisqueerd in 1540 omdat het geen politiek beladen documenten waren, maar administratieve instrumenten die bovendien vele vonnissen, uitspraken, akten en contracten aangaande gewone stedelingen bevatten. Ook in 1534 en 1566 duiken dergelijke inventarissen-overdrachtslijsten op voor de schepenbank van Gedele die op hun beurt jaarlijks aangevuld werden.³¹

Voor de schepenbank van de Keure – die nochtans in de middeleeuwen de belangrijkste was – werden dergelijke overdrachtsinventarissen niet teruggevonden. Een sluitende verklaring voor de afwezigheid ervan werd nog niet gevonden; mogelijk was er geen behoefte aan de inventarisering van deze nochtans erg omvangrijke schepenregisters waarin het allerm minst eenvoudig was om een akte terug te vinden. Pas in 1616 verschijnt voor de schepenbank van de Keure een relatief uitgebreide inventaris. Secretaris Joos van de Kerchove legde toen een document aan gebaseerd op oudere deelinventarissen met een overzicht van verschillende collecties documenten die onder het beheer van de schepenbank van de Keure vielen. Dit betrof onder meer zeer oude oorkonden (inclusief verwijzingen naar inventarissen daarvan), maar evengoed documenten – die hij ‘bewijzen’ noemt – met betrekking tot de Sassevaart of de religieuze perikelen van de zestiende eeuw. In dit inhoudelijk bonte allegaartje bracht hij een thematische onderverdeling aan en daarinbinnen ordende hij de documenten chronologisch.³² Het is duidelijk dat deze inventaris vanuit een heel andere ambitie tot stand kwam – waarbij eventueel de persoonlijke en historische interesse van de betrokken secretaris niet uit te sluiten is – dan de andere vijftiende en zestiende-eeuwse inventarissen die in de schoot van de Gentse administratie tot stand kwamen. In welke mate de gehanteerde omschrijving en ordening van archiefbescheiden overeenstemde met hun reële fysieke ordening blijft een raadsel.

Naast de schepenregisters vormen de stadsrekeningen de andere monumentale reeks uit de middeleeuwse periode. De oudst bewaarde rekeningen dateren voor Gent uit 1314.³³ Deze betreffen de hoofdrekeningen per schepenjaar waaraan vele ondergeschikte boekhoudingen voorafgingen. De rekeningen werden als een balans opgesteld en kenden een toenemende complexiteit in de loop van de veertiende en vijftiende eeuw. Zowel de inkomsten als uitgaven werden in afzonderlijke categorieën en vaste rubrieken genoteerd, die soms op hun beurt nog verder opgesplitst werden. Een eerste systematische oplijsting van rekeningen dateert uit 1539. Omwille van het chronologische en sterk gestructureerde karakter van de stadsrekeningen bestond er waarschijnlijk voordien geen praktische behoefte aan een overzicht. Deze inventaris van stadsrekeningen is niet als afzonderlijk document terug te vinden, maar bevindt zich – vermoedelijk niet toevallig – tussen de

³⁰ VAN DE VIJVER, *De structuur en oude orde van de archieven van de Gentse schepenen*, p. 72.

³¹ SAG, reeks 97, nr. 45 en 46.

³² SAG, reeks 97, nr. 42. Een kopie van deze inventaris is terug te vinden als SAG, reeks 97, nr. 43, p. 1-142, een fragmentarische kopie als SAG, reeks 97, nr. 43bis.

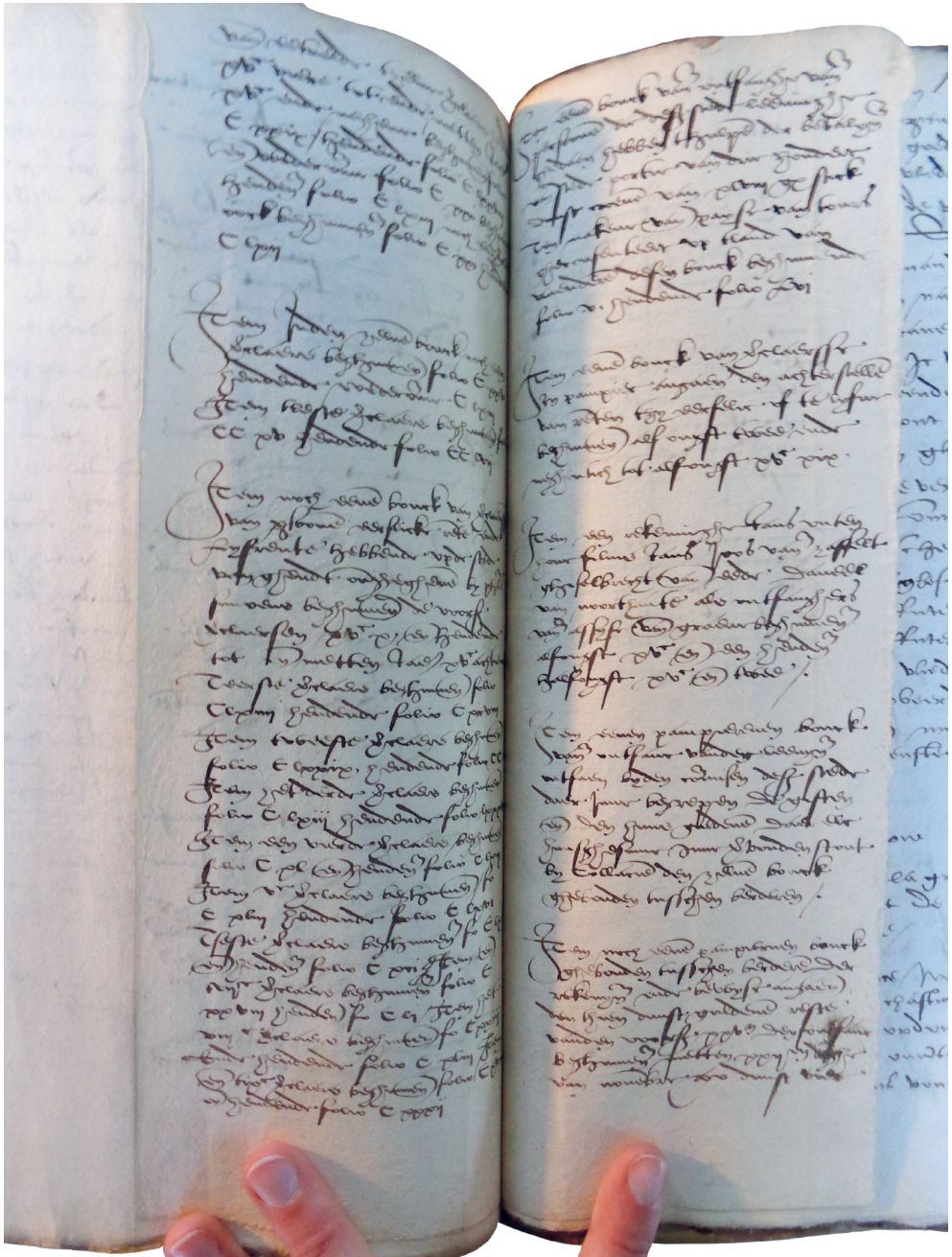
³³ SAG, reeks 400. De oudst bewaarde Gentse stadsrekening uit 1314 vertoont al een behoorlijk ontwikkeld karakter waardoor verondersteld kan worden dat dit niet de eerste op schrift gestelde stadsrekening was.

Inventaris van alle den
 Registre. Benonden ende Zuytende
 Int scepenhuys van ghedele van ghend
 ghemact present Dher loye de vcalie
 ghesent arospelle. Dher ghyssbrechte
 van ede. Deme vlamme ende hure
 ghezellen. Dese in zeventhiensten in
 Junio vyftienhondert neghen ende
 Adintich. Beghinne van den jaer
 dertienhondert vyftich. Tot den jaer
 dertienhondert zestich

Inventaris van den jaer dertienhondert
 vyftich. houdende eenen vyftich int scepenhuys
 Dher enderze smentre ende huren ghezellen
 Die an quam talsongst. Dertienhondert
 vyftich. houdende dertienhondert een ende
 vyftich.

Inventaris van sex jaer voer ende zyne
 ghezellen. Beghinne dertienhondert

Inventaris opgesteld in 1529 over de schepenregisters van Gedele (Archief Gent, Oud Archief, reeks 97 : inventarissen van stadscharters, nr. 44).

Inventaris uit 1539 van de Gentse financiële administratie (Archief Gent, *Oud Archief*, reeks 121 : resoluties van de Collatie, nr. 1).

resoluties van de Collatie uit 1539.³⁴ De onmiddellijke aanleiding voor het opstellen van deze inventaris op 2 oktober 1539 is onduidelijk, maar kan gelinkt worden aan de Gentse Opstand tegen keizer Karel. Deze politieke context zorgde voor een gespannen sfeer en verhoogde waakzaamheid met betrekking tot de stedelijke financiën. Het smalle en langwerpige blad werd in het register van de Collatie (of Grote Raad, politiek overlegorgaan naast de schepenbanken) ingevoegd en bevat een opsomming van twaalf andere deelrekeningen over erfelijke rentes, boeken van ontvangers en ondergeschikte boekhoudingen uit verschillende jaren van het einde van de vijftiende en het begin van de zestiende eeuw. Verder zijn er geen dergelijke inventarissen teruggevonden voor de laatmiddeleeuwse periode, wat doet vermoeden dat aan dit kleine administratieve lijstje eerder een politieke motivatie ten grondslag lag dan een archivalische.

Een meer uitgebreide inventaris van de *tresorie* – hier in de betekenis van beheer van de stedelijke financiën – dateert uit 1614. Een klerk somde toen allerlei documenten, zoals rekeningen, deelrekeningen en oude registers op, weliswaar in zeer algemene termen. Uit zijn beschrijving is af te leiden dat de oude rekeningen zich niet echt in een geordende staat bevonden en dat bovendien niet alle rekeningen die aangetroffen werden, als waardevol werden beschouwd.³⁵ Het werd niet nuttig geacht bepaalde kladboeken of deelrekeningen te inventariseren. Hierin zien we een opvallende parallel met de inventarisatie van oorkonden door de Gentse administratie; er werd niet gestreefd naar volledigheid, maar enkel opgelijst wat op dat moment nuttig of relevant geacht werd. Vanaf de zeventiende eeuw verschijnen heel wat inventarissen van de stadsrekeningen, georganiseerd volgens een zogenaamd *locarissen*-systeem dat correspondeerde met de fysieke opslagruimtes en meubilair.³⁶

Vanaf de zeventiende en de achttiende eeuw duiken inventarissen over de administratie van de Gentse schepenbanken veel frequenter op.³⁷ Toegenomen bureaucratiseringsprocessen brachten bovendien nieuwe ordeningsprincipes en steeds meer gespecialiseerde registers met zich mee. Allerelei alfabetische en thematische indices op administratieve registers werden gecreëerd om de omvangrijke administratie beheersbaar en toegankelijk te houden. In welke mate staatsvormingsprocessen of toenemende overheidscontrole een rol speelde in zeventiende- en achttiende-eeuwse archiefingrepen is voorlopig nog onduidelijk. Ook de impact van de overgang van het ancien régime naar de moderne periode op het Gentse stedelijke documentbeheer is voer voor verder onderzoek.³⁸ De omvangrijke collectie cartularia – die hoofdzakelijk afschriften van oorkonden bevatten, maar dikwijls

³⁴ SAG, reeks 121, nr. 1, fol. 141rv: “*Inventaris van boucken van rekeninghen gheleidt by Anthonis Buridan eerste secretaris van de camere van der keure den tweesten dach van octobre XVc XXXIX in den handen van Lauwereyns Clays fs Amants [...] over die zelve boucken ghehuerbuert te werden boven ten contoire van de rekeningen.*”

³⁵ SAG, reeks 97, nr. 60, fol. 11r: “*Item ter tresorye rustende oock boven altguene voorscrevene eene groote menichte van cladden ende hantboucken onderhouden op de particuliere comptoiren van tstats incomenden, veele ende diverse verificatien van de rekenynghen particuliere van tselve incomenden [...] ende die men houdt voor inutil emmers van cleender weerden, niet meriterende gheinventorieert.*”

³⁶ SAG, reeks 97, nr. 61 (uit 1717) en 62 (1737-88); VAN DE VIJVER, *De structuur en oude orde van de archieven van de Gentse schepenen*, p. 61-64 en 66.

³⁷ Zie bijvoorbeeld SAG, reeks 97, nr. 40, 40bis en 41 als laat zeventiende- en begin achttiende-eeuwse inventarissen van de Keure en equivalenten voor de schepenregisters van Gedele: SAG, reeks 97, nr. 47 en tafels op de Staten van Goed: nr. 47(1), 47(2), 47(3), 47(4).

³⁸ Heel wat aanknopingspunten voor de negentiende-eeuwse geschiedenis zijn te vinden bij VAN HAVERE, *De droom van een archivaris*.

nauw aanleunden bij administratieve registers – werden vanaf de zeventiende eeuw eveneens ontsloten via algemene en specifieke indexen.³⁹ Naast inventarissen ontwikkelden klerken van de stadsadministratie al tijdens de middeleeuwen vele kleine instrumenten die het kluwen aan registers en administratieve bescheiden beheersbaar en toegankelijk moesten houden zoals inhoudstafels van registers, klaviertjes en leesaanwijzingen in de marges. Reeds vòòr de zestiende eeuw bestond binnen de Gentse stadsadministratie een uitgebreide administratieve geletterdheid die weerspiegeld werd in een scala van technieken om informatie te beheren.

Conclusie

De besproken inventarissen vertonen zeer uiteenlopende kenmerken, zowel qua uiterlijke verschijningsvormen als inhoudelijke selectie. Ondanks hun grote verschillen zijn er ook enkele opmerkelijke parallellen tussen deze vijftiende- en zestiende-eeuwse inventarissen van de Gentse oorkondenschat en die van de lopende administratie. In deze conclusie formuleren we de voornaamste vaststellingen met betrekking tot ontstaanscontext, ordeningsmechanismen en functionaliteit.

De eerste overeenkomst heeft betrekking op de ontstaanscontext. De beslissing om over te gaan tot het aanleggen van inventarissen is nagenoeg altijd te situeren in een politiek woelige context, dit kan gaan van binnenstedelijk sociaaleconomisch ongenoegen tot een opstand tegen de vorst. Politieke gebeurtenissen lijken een katalysator te zijn geweest voor het controleren van documenten, het (her)openen van de tresorie in het belfort en het ordenen, kopiëren en rangschikken van oude schriftstukken. Het stadsbestuur intervenueerde op momenten dat de administratie de grip op de – als nuttig beschouwde – archiefbestanddelen dreigde te verliezen. Deze inventarissen moeten dus niet zozeer beschouwd worden als weloverwogen archiefmaatregelen, maar eerder als ad-hoc-reacties op gewijzigde omstandigheden binnen en buiten de administratie. Het impulsieve karakter van deze administratieve ingrepen doet uitschijnen dat externe prikkels nodig waren om de stedelijke administratie in Gent te bewegen tot het herordenen of inventariseren van documenten. Dit lijkt in contrast te staan tot de dynamiek die in vorstelijke kanselarijen of rekenkamers aan de dag gelegd werd. Daar zorgde een sterkere continuïteit in personeelsbezetting voor de uitbouw van een duurzamer perspectief op het archiefbeheer. Naast de ontstaanscontext komt het inhoudelijke selectieve karakter naar voor als opmerkelijke overeenkomst tussen inventarissen van oorkonden en administratieve registers. Inventariseren was een momentopname en er werd in een inventaris genoteerd wat op dat moment nuttig en belangrijk geacht werd. De selectie reflecteert aldus een heel specifiek ogenblik in de geschiedenis van de administratie en de stad.

Er zijn ook enkele opmerkelijke verschilpunten tussen de inventarissen van oorkonden en administratieve bescheiden. Een eerste verschilpunt situeert zich op niveau van de ordeningsmechanismen; deze zijn zeer uiteenlopend. De oorkondenschat werd initieel op een hiërarchisch-thematische wijze geordend en later chronologisch aangevuld met recenter verkregen charters. Een chronologische structuur werd reeds bij de eerste ordening van schepenregisters en stadsrekeningen toegepast. De nadere toegangen op deze reeksen werden opgesteld vanaf de achttiende eeuw. Deze thematische indices en tafels op de registers waren alfabetisch geordend. Al naargelang de interne logica en functiona-

³⁹ SAG, reeks 97, nrs. 13-24.

liteit van de documenten en bronnenreeksen werd een ander classificatieprincipe gehanteerd. Een tweede opmerkelijke contrast is de overleveringsgeschiedenis. De oudste Gentse inventaris van de oorkondenschat werd in vele cartularia en registers gekopieerd, niet enkel binnen de stadsadministratie, maar ook in handschriften in private handen. De inventaris van de oorkondenschat kende enkele aanvullingen en een officieel afschrift in de zestiende eeuw. De administratieve inventarissen werden vaker op papier gemaakt, telkens slechts in één exemplaar, maar werden wel veel frequenter aangevuld. Deze konden zelfs functioneren als bestuursdocument bij de overdracht van informatie bij de aanvang van een nieuw schepenenjaar, getuige de jaarlijkse handtekeningen bij de aanvullingen. Algemeen kwam een inventaris van de oorkondenschat merklijk vroeger tot stand (eerste helft vijftiende eeuw) dan inventarissen van administratieve bescheiden die pas in de eerste helft zestiende eeuw sporadisch opduiken. Dit verschil in eerste verschijnen is te verklaren door groeiende verschriftelings- en bureaucratiseringsprocessen in de late middeleeuwen, maar ook door de bijzondere politieke en symbolische waarde die aan de oorkondenschat gehecht werd in de middeleeuwen.

De Gentse middeleeuwse en vroegmoderne inventarissen bieden een unieke inkijk in archiefkoffers en administraties en laten toe de thematische samenhang die door de tijdgenoten in de documentencollectie werd gezien, te achterhalen. Vandaag streven archivariissen naar exhaustieve inventarissen die een zo compleet en accuraat mogelijk overzicht bieden van een bepaald archiefbestand, maar dat was zelden de bekommernis van de middeleeuwse stadsklerken. In de loop van de zestiende eeuw werden allerlei inventarissen en administratieve innovaties geïntroduceerd om de groeiende documentenmassa toegankelijk en beheersbaar te houden. Vele van deze vernieuwingen knoopten aan bij tradities die reeds voor 1540 in gebruik waren binnen de Gentse stadsadministraties. Hoewel van een 'archiefbeleid' in hedendaagse betekenis geen sprake is, nam het laatmiddeleeuwse Gentse stadsbestuur meermaals bewuste keuzes met betrekking tot het kopiëren of inventariseren van documenten, ingegeven door een samenspel van politieke en pragmatische beweegredenen in het belang van de stad.

Deze bundel verkent de rijkdom en complexiteit van documenttypes die ontstonden in stedelijke en familiale context in de vroegmoderne tijd. Vanuit een brontypologische benadering onderzoeken de bijdragen hoe uiteenlopende documenten – zoals stadsrekeningen, schepenregisters, resolutieboeken, brievenkopijboeken en receptenschriftjes – vorm kregen, gebruikt en bewaard werden, en hoe hun betekenis evolueerde doorheen de tijd. Documenten worden daarbij niet los van hun context bestudeerd, maar als onderdelen van bredere administratieve praktijken en maatschappelijke processen. Aandacht gaat uit naar de sociale en politieke omstandigheden waarin documenten werden opgesteld, hergebruikt of geherstructureerd, en naar de keuzes die archiefvormers, -beheerders en latere generaties maakten in functie van selectie, bewaring, ordening en ontsluiting.

De bijdragen in deze bundel kwamen tot stand naar aanleiding van twee studiedagen die in 2019 door het Rijksarchief werden georganiseerd in het kader van het BRAIN-be project TEMAS (Thesaurus of Early Modern Archival Sources). Ze illustreren hoe brontypologisch onderzoek bijdraagt aan een dieper inzicht in de historische en sociale context van archiefdocumenten, én hoe de combinatie van verschillende documenttypes nieuwe perspectieven kan openen, ook binnen multidisciplinair onderzoek.

Illustratie op de omslag: Trompe l'oeil-schilderij van Cornelis Brisé, 'Documenten betreffende de Thesaurie der Stad Amsterdam', 1656 (Amsterdam Museum, SA 3024).

